

אמצעי הוראה אלטרנטיביים בתורה שבעל-פה

בקרב אנשי חינוך ופסיכולוגים מתחזקת והולכת ההנחה, כי מה שמבדיל בין דרכי הוראה אלטרנטיביות, ומה שמייחד דרך הוראה מחברתה, הוא "הלשון-השפה התקשורתית" הספציפית, שבאמצעותה מוצגות איכויות שונות של תכנים. השקף, סרט הקול, המשחק וכיו"ב יש להם "שפה תקשורתית" המיוחדת להם. כל אחד מאמצעי ההוראה יוצר מערכת תקשורתית ספציפית ומיוחדת לו. עלינו, המורים, להכיר שעצם השימוש בטכנולוגיה תקשורתית כלשהי, על "השפה" המיוחדת לאמצעי המסוים, אין בה כדי להבטיח שהשיעור יהיה אפקטיבי יותר ובעל תועלת רבה יותר לתלמידים. אולם, עצם היכולת של המורה והתלמיד לברור בין ערוצי תקשורת ולרכוש אינפורמציות תוך כדי חופש של ברירה בין אלטרנטיבות של הוראה-למידה, היא עצמה מפעילה אצל התלמידים מיומנויות שכליות, מנטליות ורגשיות, כל אחד כפי כשרונותיו. דהיינו, תלמידים שונים מפיקים תועלת ברמה אפקטיבית שונה מדרכי הצגה שונות של תוכני הדעת הנלמדים בבתי-הספר.

אמצעי התקשורת, בשילובם בתהליך ההוראה-למידה, לא חוללו עדיין מהפכה. **אוטינגר וזפול**¹ במחקרם על "האם הטכנולוגיה מסייעת ללמידה" הגיעו למסקנה, שאין הלמידה קשורה בדרכי ההוראה ובאמצעים שהמורה משתמש בהם. **לייפר**² טוענת, שתוכן ההוראה ולא האמצעי הוא המשפיע על תהליך ההוראה-למידה. **אולסון**³ מציין, שאין הוכחה חד משמעית בדבר תרומתן של טכנולוגיות תקשורתיות ליעילות ההוראה. לדעתו, אין פירושו של דבר שאין אמצעי התקשורת מלמדים, השאלה היא, מה הוא הגורם היחסי המיוחד להם והמשפיע באופן חד משמעי על שיפור ההוראה וטיוב הלמידה.

התפיסה, שראתה את אמצעי התקשורת בתהליך ההוראה כשווים וכעומדים בעימות עם ההוראה הפרונטאלית, משתנה. כיום אנו תופסים את אמצעי התקשורת לא כיחידה הומוגנית, אלא כאלטרנטיבה של אמצעי הוראה, דהיינו: בצד האלטרנטיבה הפרונטלית אנו מציגים דרכים נוספות בהוראה, כגון הוראה באמצעות סרט קול, תסכית רדיו, סרט טלביזיה, סדרת שקפים וכיו"ב. השאלה המרכזית העומדת לפני המורה, כאשר הוא מכין את עצמו להוראת נושא, היא: באיזו שיטת הוראה יבחר. איזו שיטת הוראה מעניינת יותר, יעילה יותר, אתגרית יותר לתלמידים. האם ההוראה תוך שילוב משחק, ואולי הוראה תוך שילוב שקפים, ואולי ההוראה הפרונטלית?

רותקופף⁴ מדבר על פעילויות מתווכות סמויות, ההופכות גירוי אינפורמטיבי לפעיל והקובעות מה יילמד (על-ידי התלמיד) מתוך נושא מסוים. הפעילויות הסמויות מגבירות את התגובות השכליות שהן פרשנות, ניתוח, הערכה, יישום וכיו"ב. אמצעי התקשורת בהוראה מפעילים פעילויות מתווכות סמויות היוצרות אצל התלמיד רמת פעילות קוגניטיבית שונה.

תפקידנו כמורים הוא למצוא את השילוב שבין שיקול הדעת הדידקטי והטכנולוגיה

התקשורתית במטרה להציג לפני התלמידים אלטרנטיבות נוספות בלמידה. אין כוונתי לומר, שדרך הצגת אינפורמציה או הוראת נושא מסוים עדיפה בתהליך של משחק על פני תהליך של שילוב שקפים, לדוגמה, אלא שהמורה והתלמידים תפקידם ליצור מצבי הוראה-למידה אלטרנטיביים, המותאמים לצורכי התלמיד מחד גיסא ולתכנים הנלמדים מאידך גיסא.

את המחשת ההוראה האלטרנטיבית, הגוררת בעקבותיה מצבי למידה שונים, נדגים באמצעות הנושא: "עבודה שבלב"⁵.

"עבודה שבלב"

מבנה תפילת העמידה

שבח

א. "ברוך אתה..."	מגן אברהם"	— אבות
ב. "אתה גבור..."	מחיה המתים"	— גבורות
ג. "אתה קדוש..."	הקל הקדוש"	— קדושות

בקשה

(שש בקשות בצורכי יחיד)

ד. "אתה חונן..."	חונן הדעת"	— בינה
ה. "השיבנו..."	הרוצה בתשובה"	— תשובה
ו. "סלח לנו..."	המרבה לסלוח"	— סליחה
ז. "ראה נא..."	גואל ישראל"	— גאולה
ח. "רפאנו..."	עמו ישראל"	— רפואה
ט. "ברך עלינו..."	מברך השנים"	— ברכת השנים

בקשה

(שש בקשות בצורכי ציבור)

י. "תקע בשופר..."	עמו ישראל"	— קיבוץ גלויות
יא. "השיבה שופטינו..."	צדקה ומשפט"	— זין ברשעים
יב. "ולמלשינים..."	ומכניע זדים"	— קללת המלשינים
יג. "על הצדיקים..."	מבטח לצדיקים"	— צדיקים
יד. "ולירושלים..."	בונה ירושלים"	— חזרה לירושלים
טו. "את צמח דוד..."	קרן ישועה"	— ברכות דוד

בקשה משותפת

טז. "אב הרחמן..."	שומע תפילה"	— קבלת תפילה
-------------------	-------------	--------------

הודיה

יז. "רצה..."	שכינתו לציון"	— עבודה
יח. "מודים..."	נאה להודות"	— הודאה
יט. "שים שלום..."	ישראל בשלום"	— שלום

דף הוראות למשחק "סולם יעקב"

מכיל: 1. לוח משחק.

1. קוביית משחק

4. חיילי משחק (חייל למשתתף).

12. כרטיסי שאלה וכרטיסי תשובה*

מס' משתתפים: 2-4 תלמידים.

המטרה: לימוד הלכה.

מנצח: הראשון שמגיע ל-100.

מהלך המשחק: א. הנח החיילים בנקודות התחלה.

ב. בחר מרכז למשחק.

ג. כל משתתף בתורו (בכיוון השעון) מטיל את הקובייה.

ד. על המשתתף להניח את החייל שלו כמספר הצעדים שהורתה הקובייה.

ה. אם המשתתף מגיע למשבצת, שיש בה התחלת סולם, הוא עולה בשלבי הסולם עד לשלב האחרון, בתנאי שידע לענות תשובה לשאלה הכתובה בקלף השאלה. (ענה תשובה נכונה, מתקדם עד לשלב האחרון שבאותו סולם, ומחזיר קלף השאלה לתחתית הערמה. לא ענה תשובה נכונה, יעמוד במקומו, ויחזיר את הקלף לתחתית הערמה).

ו. אם מגיע המשתתף למשבצת שיש בה התחלת מקל, מרים קלף שאלה.

ענה תשובה נכונה, יעמוד במקומו ויחזיר הקלף לתחתית הערמה.

ענה תשובה לא נכונה, ירד לתחתית המקל, ויחזיר הקלף לתחתית הערמה.

משחק מהנה!

(*) מקסימום קלפי שאלה 30.

12 קלפי השאלות והצעת תשובותיהן

- שאלות:
1. הרמב"ם טובר שמצות התפילה היא מהתורה. על מה מבסס הרמב"ם את סברתו?
 2. מי היו החכמים, שקבעו את נוסח תפילת העמידה (שמזנה"עשרה)?
 3. ציין את מספר הברכות שבתפילת העמידה בחול, בשבת וביו"ט.
 4. אילו ברכות בתפילת העמידה מופיעות גם בחול וגם בשבת וביו"ט?
 5. מהו זמן תפילת העמידה בשחרית לכתחילה ובדיעבד?
 6. מהי הסיבה שתפילת העמידה נאמרת בלחש? ומדוע ברגליים צמודות?
 7. להיכן צריך לפנות בתפילתו ומדוע? מה הדין במקרה שהוא נוסע או טס, ואינו יודע את הכיוון?
- תשובות:
1. "מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם. מפי השמועה למדו, שעבודה זו תפלה, שנאמר "ולעבדו בכל לבבכם", ואיזו היא עבודה שבלב? זו תפלה." (רמב"ם הלכות תפלה פ"א, ה"א א')
 2. כיון שראה עזרא ובית דינו כך, עמדו ותיקנו להם שמונה עשרה ברכות... כדי שיהיו ערוכות בפי כול.
 3. בחול – 19 ברכות.
בשבת – 7 ברכות.
ביו"ט – 7 ברכות.
 4. שלוש ברכות ראשונות והן:
א. אבות.
ב. גבורות.
ג. קדושת השם.
שלוש ברכות אחרונות והן:
טז. עבודה.
יז. הודאה.
יח. ברכת השלום.
 5. לכתחילה, מהנץ החמה ועד שליש היום. בדיעבד, מעלות השחר ועד חצות היום.
 6. נאמרת בלחש כדי שתדמה לתפילת חנה, שנאמר "רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע". ונאמרת ברגליים צמודות להידמות למלאכים, שנאמר "ורגליהם רגל ישרה".
 7. צריך לעמוד עם פניו לארץ ישראל, שנאמר "והתפללו אליך דרך ארצם", ויכוון גם כנגד ירושלים ובית המקדש, שנאמר "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות", ודרשו חז"ל: תל שכל הפיות פונים אליו. ואם לא יודע הכיוון, יתפלל לכל צד שרוצה, ובלבד שיכוון לבו לשמים, שנאמר "והתפללו אל ה'".

8. מתי כורעים בתפילת העמידה? האם מותר להוסיף כריעות ע"פ שיקול דעתו של המתפלל? והיכן?
8. בברכת אבות ובברכת הודאה כורע כשמזכיר מלת "ברוך" וזוקף בשם, בתחילה ובסוף הברכה. אסור להוסיף כריעות.
9. איך נקראת הברכה שנוספה לתפילת העמידה? באיזו תקופה תוקנה?
9. "בימי רבן גמליאל רבו המינים בישראל, והיו מצנים לישראל... עמד הוא ובית דינו והתקין ברכה אחת, שתהיה בה שאלה מלפני ה' לאבד המינים, וקבע אותה בתפלה ונמצאו כל הברכות שבתפילת העמידה תשע עשרה ברכות". (רמב"ם הלכות תפלה פ"ב, ה"א)
10. טעה או נאנס, ולא התפלל שמונה עשרה של שחרית, מנחה או ערבית. כיצד ינהג?
10. מתפלל פעמיים שמונה עשרה בתפילה שאחריה, דהיינו: אם, למשל, טעה בתפילת שחרית, מתפלל שמונה עשרה של מנחה פעמיים.
11. מדוע בסוף התפילה הולך לאחוריו? כיצד יפסע? ומה ההבדל בין אדם רגיל לאיטר?
11. יפסע לאחור שלושה צעדים בינוניים, כעבד הנפרד מבעליו. פוסע תחילה בגל שמאל לאחוריו, ואיטר יפסע בגל ימין.
12. מה מוסיפים בתפילת העמידה בחנוכה ובפורים? והיכן?
12. מוסיפים תפילת "על הנסים" בברכת "הודאה".

ביבליוגרפיה

- אייזנברג יי, גלס מי (עורכים): "עבודה שבלב", מהדורת ניסוי לתכנון לימודים בתושבע"פ לממ"ד, הוצאת משרד החינוך והתרבות, המרכז לתוכניות לימודים ואוניברסיטת "בר-אילן", תשלי"ט.
1. Dettinger A.G. & Zapoln: "Will Technology Help Learning?" Report prepared for the Carnegie Commission on Higher Learning, Dec. 1971.
 2. Leifer A.O.: "Teaching with Television and Film" in N.L. Gage (ed), The Psychology of Teaching Methods. The NSSE Yearbook Chicago: Chicago Univ. Press 1976.
 3. Olson D.: "Introduction" in D. Olson (ed) Media and Symbols. The NSSE Yearbook 1974 Univ. of Chicago Press.
 4. Rothkopf E.Z.: "The Concept of Mathemagenic Activities, Review of Educational Research 40 1970.

לוח משחק "סולם יעקב"

91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10